

הקדמה

"כי ממך הכל ומידך נתנו לך" (דברי הימים א' כט, יד). כל רעיון נכון הכתוב בספר זה, כל עצה טובה בעבודה, כל העמקה אמיתית בענין כלשהוא או בביאור של מאמר כלשהוא, הכל בחסד ה' עלי וממנו בלבד. אילו פי מלא שירה כים ושפתותי שבח כמרחבי הרקיע אין אני מספיק להודות לה' על החסד הגדול שגומל עלינו בחנינת הדעת.

זכות מופלאה לנו לאחוז בשיפולי גלימתו של דוד מלכנו רוח אפינו משיח ה'. אשרי העם שככה לו. אשרי העם שזכה לדמות מופלאה כל כך, שמגלמת בתוכה תורה, חסידות, חכמה, גבורה, ענוה, אהבה, יראה, מלכות, קבלת יסורין, תשובה ועוד ועוד מעלות חמודות שבכולן הוא הגיע לדרגות נשגבות. ועם ישראל לאורך כל שנותיו, בארצו ובגלותו, זכה להתדבק בדמותו בעיקר על ידי מזמוריו שנאמרו על ידו אשר רוח ה' דיבר בו ומילתו על לשונו. דרך תפילותיו אפשר לחוש במעט בלבו הזך והטהור ובדמותו הנאדרה בקודש.

ובמעמד חברים מקשיבים בשיחות "עונג שבת" שנאמרו בישיבתנו הקדושה זכינו לנגוע בקצה המטה ביערת הדבש המופלאה הזאת.

מתלמידי יותר מכולם (תענית ז ע"א) – לא רק בגלל שאלותיהם וקושיותיהם והערותיהם, אלא בעיקר בגלל שהם הסיבה להשפעת השפע מאת ה'.

ומבין כל תלמידי היקרים והאהובים ברצוני להודות במיוחד לתלמידי החכמים והנבונים, האהובים והיקרים עד מאד, שהשקיעו השקעה אדירה וגדולה בעריכת השיעורים, בניסוחם, בסידורם ובהוצאתם לאור: הרב משה כהן שליט"א,

יח

ששימר וסיכם את תוכן השיעורים כפי שנמסרו בעזרת ה' ביום שבת קודש; והרב שמחה פרידמן שליט"א אור' ידידיה פישמן שליט"א, שערכו את הדברים בטוב טעם ודעת. כמה טרחות טרחו וכמה יגיעות יגעו עד שזכו לברך על המוגמר. כל מעשיהם מעשי חושב. וזכו להוציא מתחת ידיהם ספר מבורך בברכת ה'. ברצוני לברכם בזה שיזכו להגדיל תורה ולהאדיר, להמשיך ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ויבורכו מפי עליון הם ובתיהם בכל מילי דמיטב. ברך ה' חילם ופועל ידיהם תרצה.

שמואל טל

ניסן תשע"ד

פתיחה

הגאון ר' יצחק הוטנר זצ"ל כתב במכתב: "רעה חולה היא אצלנו, שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלמות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון של מעלתם. מספרים אנו על דרכי השלימות שלהם, בשעה שאנחנו מדלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם של שיחתנו על הגדולים, מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתם ובצביונם... מי יודע כל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות והנסיגות לאחר, שמצא החפץ חיים בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע, משל אחד מני אלף" (פחד יצחק – אגרות ומכתבים, אגרת קכח).

גדולי ישראל הראשונים שיש לנו ספרים מהם, ובהם הדרכות והכוונות לרוב, הם משה רבינו ושאר הנביאים. אולם אין אנו יודעים כמעט דבר על דרך עבודתם וכיצד הם עלו והגיעו למדרגתם הגבוהה, על מאורעות חייהם וההתמודדות שלהם איתם. אנחנו יודעים שישנם ביניהם כאלו שנבחרו מבטן ומלידה, כדוגמת משה רבינו¹ או ירמיהו, ואחרים שנבחרו בזכות מעשיהם, למשל יהושע ואלישע; אולם גם על אלו האחרונים לא נמסרו לנו פרטים מרובים. אמנם המסרים והנבואות שהם הורידו אלינו הם עיקר התורה שבידינו, ומהווים בסיס רב-משמעות לעבודה ולהתקדמות. אך כאמור ישנה גם חשיבות גדולה מאוד בלימוד אורחות חייהם של הגדולים, שמהן ניתן ללמוד דרכי עבודה רבים וממש ללכת בדרכם ולאורם, ועל ידי כך לדבוק בעזרת ה' במסילה העולה בית א-ל.

1. שכבר משעת לידתו הוגדר כ"מושיען של ישראל" (עי' סוטה יב ע"ב).

דוד המלך שונה בזה משאר הגדולים הקדמונים. מסכת חייו מפורטת באופן נרחב בספרי שמואל, מלכים ודברי הימים, וממנה אנו יכולים ללמוד הרבה על המציאות בה הוא חי ופעל ועל התמודדויותיו ודרכי עלייתו. מלבד זאת, זכינו שיש בידינו את ספר תהילים, שבו חושף דוד את מסתרי לבבו בתפילותיו, ואנו יכולים להשתתף עמו במה שעובר עליו, בחוויותיו וברגשותיו, ובעליות ובירידות הפוקדות אותו. ניתן לשמוע את קול נשמתו של דוד המלך הנשמע מבעד למזמורי התהילים. כדי להגיע לכך, עלינו ללמוד את המזמורים בקשב רב ובפתיחת הלב, מתוך נסיון להרגיש את המציאות שבה דוד היה שרוי ואת החוויות שחווה ומתוך כך לקלוט את המסרים שהוא מעביר אלינו דרכם.

מזמוריו של דוד נעים זמירות ישראל, נכתבו ברוח הקודש (ראה שמואל ב' כג, ב; פסחים קיז ע"א). דבריו הקדושים נוגעים לכל אחד מאתנו, כפי שלימדונו חז"ל: "ר' יודן אומר בשם ר' יהודה: כל מה שאמר דוד בספרו, כנגדו וכנגד כל ישראל וכנגד כל העתים אמרו" (מדרש תהילים יח, א)². גם גדולי החסידות בפירושיהם לימדונו שכל דבר ודבר מדברי התורה הקדושה (ובכלל זה ספר התהילים) יכול וצריך להתפרש גם כמסר פרטי לכל אחד מישראל בכל דור ודור. ננסה בעזרת ה' לחבר את

2. אמנם בגמרא (פסחים קיז ע"א) נחלקו תנאים בשאלה האם דוד אמר את המזמורים "כנגד עצמו" או "כנגד ציבור" (או שפעמים כך ופעמים כך). אולם נראה שאין דברי הגמרא סותרים לדברי המדרש, וכל התנאים מודים שמזמורי התהילים מכוונים ומדויקים גם כנגד כל ישראל וכנגד כל העתים; לא נחלקו אלא בשאלה האם עיקר כוונתו של דוד בשעת אמירת המזמורים היתה על הציבור, או שהוא התכוון לעצמו ורוח הקודש היא שכיונה את דבריו להיות מתאימים לכל ישראל.

כא

המסרים הנעלים הללו לחיינו, לעבודת ה' שלנו, בצורה שניתנת ליישום למעשה.

כידוע, אנו זוכים לחיות בדורות של עקבתא דמשיחא, כפי הסימנים שמסרו לנו חז"ל. וכיון שאנו מצפים לביאתו של בן דוד שיבוא ויגאלנו, יש חשיבות גדולה ללימוד דרכו ותורתו של דוד מלכא משיחא, שבכך אנחנו זוכים להזריח את אורו שיגלה במהרה בימינו.

מזמור

ד

(א) לְמַנְצֵחַ בְּנִינֹת מִזְמוֹר לְדָוִד: (ב) בִּקְרָאִי עַנְנִי
אֱלֹהִי צִדְקִי בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי חֲנֻנִי וּשְׁמֹעַ תַּפִּלָּתִי:
(ג) בְּנִי אִישׁ עַד מָה כְּבוֹדִי לְכַלְמָה תִּאָּהֲבוּן רִיק
תִּבְקָשׁוּ כְּזָב סֵלָח: (ד) וְדַעוּ כִּי הִפְלָה יְהוָה
חֲסִיד לֹו יְהוָה יִשְׁמַע בִּקְרָאִי אֱלֹהֵי: (ה) רָגִזוּ וְאֵל
תַּחֲטָאוּ אִמְרוּ בְּלִבְכֶּם עַל מִשְׁכַּבְכֶּם וְדַמּוּ
סֵלָח: (ו) זָכְחוּ זָכְחִי צִדְקַת וּבִטְחוּ אֵל יְהוָה: (ז)
רַבִּים אִמְרוּ מִי יִרְאֶנּוּ מִזָּב נֶסֶח עָלֵינוּ אֲזַר
פְּגִיד יְהוָה: (ח) נִתְּתָה שְׂמֹחָה בְּלִבִּי מֵעַתָּה דִּגְגָם
וְתִירוּשָׁם רַבּוֹ: (ט) בְּשָׁלוֹם יַחֲדוּ אֲשַׁכְּבָה וְאִישׁוֹן
כִּי אֶתָּה יְהוָה לְבָרְדְּ לְבָטַח תּוֹשִׁיבֵנִי:

”לִמְנַצַּח בְּנִגְיֹנוֹת מְזֻמֹּר לְדָוִד”

לנצח את ה'

הפתיחה ”למנצח“, אותה אנו פוגשים לראשונה במזמור זה, חוזרת ופותחת כשליש ממזמורי התהילים. המשמעות הפשוטה של מילה זו היא שהמזמור נכתב עבור הלוי האחראי על השירה במקדש. אולם חז”ל עמדו על משמעות נוספת הטמונה בביטוי זה: ”אמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי: מאי דכתיב ’למנצח מזמור לדוד’? זמרו למי שנוצחין אותו ושמח” (פסחים קיט ע”א), ורש”י מבאר שר’ ישמעאל לומד מהמלה למנצח שהקב”ה ”נותן כח לבריות לנצחו” (רש”י שם). והגמרא ממשיכה ואומרת: ”בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם; בשר ודם מנצחין אותו ועצב, אבל הקדוש ברוך הוא נוצחין אותו ושמח, שנאמר: ’ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו’ (תהילים קו, כג)”. העובדה שהכתוב משבח את משה בכינוי ’בחירו’ של ה’, על כך שהוא מנע מה’ להשמיד את ישראל, מלמדת שה’ שמח בכך (רש”י שם).

השמחה שיש לקדוש ברוך הוא בניצחון שמנצחים אותו מוזכרת במקום נוסף בדברי חז”ל, במעשה ”תנורו של עכנאי”. חכמים ורבי אליעזר נחלקו בדינו של תנור מסויים, האם הוא טמא או טהור. ”באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי – חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה (ויש אומרים): ארבע מאות אמה. אמרו לו: אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – אֶמֶת המים יוכיחו.

חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראייה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה, אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטין ועומדין. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר, שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: 'לא בשמים היא' (דברים ל, יב). מאי (מה הכוונה) 'לא בשמים היא'? אמר רבי ירמיה: שכבר ניתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה: 'אחרי רבים להטות' (שמות כג, ב). אשכחיה (מצאו) רבי נתן לאליהו (הנביא), אמר ליה: מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא (אמר לו: מה עשה הקדוש ברוך הוא באותה שעה)? אמר ליה: קא חייך ואמר 'נצחוני בני, נצחוני בני' (בבא מציעא נט ע"ב).

רבי יהושע כביכול 'ניצח' את ה'. ה' ניסה להודיע באמצעות הבת-קול שהלכה כרבי אליעזר, אך רבי יהושע טען כנגדו שעל פי הכללים אותם קבע בתורה אין משמעות לבת-קול אלא רק לדעת הרוב, ולכן אין הם מקבלים אותה. בטיעון הזה ניצח רבי יהושע, וה' – שמח בזה וחיך.

הדברים האמורים מיוסדים על הנחת היסוד שניתן לומר שהקדוש ברוך הוא שמח בנו, אוהב אותנו, חפץ בנו וכדומה. הנחה זו עולה בבירור מתוך פסוקים רבים ומתוך אין ספור דברי חז"ל, וגדולי החסידות הדגישה ועסקו בה רבות. הבנה זאת דורשת ביאור רב והעמקה, ולא נאריך בה כאן. רק נציין שלפי הבנה זאת הקב"ה קבע וגזר בחוקי הבריאה, ברוב חסדו ואהבתו, שהוא מנהיג את עולמו בהתאמה למושגי בני האדם. בדומה לכלל ש"דיברה תורה כלשון בני אדם" (ברכות לא ע"ב;

ועוד), דהיינו שהקב"ה מתאים את לשונו ללשון בני האדם, כך הקב"ה מתאים את הנהגתו למושגי בני האדם. וכשם שאצל בני האדם קיימת אהבת אב לבנו, אהבת איש לאשתו ואהבת רועה לצאנו – כך גם הקב"ה מנהיג אותנו באהבה כזו. ואמנם הקב"ה אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף והוא אין סופי; אך זהו נס תמידי מניסי הבריאה, שלמרות היותו מופשט מכל מושגי בני האדם, הוא אוהב אותנו ושמח בנו ויש לו נחת רוח מעבודתנו¹.

שעשוע

לשם הבנת פשר השמחה ששמח הקדוש ברוך הוא בניצחון שמנצחים אותו ישראל, יש צורך לרדת לעומקו של עניין נוסף, והוא – השעשוע. בפסוקי התנ"ך מופיעים שני דברים בהם ה' 'משתעשע'. על עם ישראל כתוב: "כי כרם ה' צבאות בית ישראל, ואיש יהודה נָטַע **שעשועיו**" (ישעיהו ה, ז); וכן: "הבן יקיר לי אפרים, אם ילד **שעשעים**, כי מדי דברי בו זָכַר אזכרנו עוד; על כן המו מעי לו, רחם ארחמנו נֶאֱמָר ה'" (ירמיהו לא, יט). וביחס לתורה כתוב: "ואהיה אצלו אָמוֹן, ואהיה **שעשעים** יום יום, משחקת לפניו בכל עת" (משלי ח, ל).

מהו שעשוע? זהו משחק או קירבה שגורמים הנאה ותענוג, ואין בהם כל מטרה מלבד עצם ההתענגות. המשמעות הזאת ייחודית למושג שעשוע; אפילו המושג 'עונג', שהוא הקרוב אליו ביותר, יכול להתפרש כהנאה מדבר מסויים משום שהוא מקרב ומסייע להגיע למטרה כלשהי. אך השעשוע הוא עצם ההנאה ללא כל תכלית אחרת. גם הביטוי 'ילד שעשועים' מבטא את אותו עניין: ילד קטן שאביו ואמו נהנים ושמחים מעצם

1. התייחסות מסויימת לנושא זה, ולדעת הרמב"ם בסוגיה זו, נמצאת להלן בעמ' רמז.

ההתבוננות בו, מהמבטים והתנועות שלו, ומתמוגגים מכל חיוך ומילה שלו. בכל אלו אין משמעות לשאלה מהי מטרת הילד במעשים אלו, או איזו תועלת צומחת להורים ממנה. זו אהבה שאינה תלויה בדבר, שההורים משתעשעים בבנם ונהנים ממנו.

הקדוש ברוך הוא יצר את עם ישראל, והוא שמח ומשתעשע בהם כמו ב'ילד שעשועים'; הוא גם ברא את התורה, וגם בה הוא משתעשע. אולם בתנא דבי אליהו רבה (יד, ח) מבואר שבבני ישראל שמח הקדוש ברוך הוא אף יותר מן התורה: "אמר לי (אדם אחד שפגש את אליהו הנביא): רבי, שני דברים יש בעולם ואני אוהבם בלבבי אהבה גמורה, ואלו הן: תורה וישראל; אבל איני יודע איזה מהם קודם. אמרתי לו: בני, דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה, שנאמר: 'ה' קנני ראשית דרכו [קדם מפעליו מאז]' (משלי ח, כב). אבל אני אומר ישראל קדמו, שנאמר: 'קדש ישראל לה', ראשית תְּבוּאָתָה' (ירמיהו ב, ג)".

כוח החידוש

כחלק מהשעשוע שהקדוש ברוך הוא משתעשע בנו, הוא ברא כוח של חידוש. הוא נתן לנו יכולת לבחור ולפעול בעולם, ומה שאנו מחדשים בסברותינו ובמעשינו משמח אותנו מאוד. גם במשל של הורים ובנם, השמחה של ההורים גדלה מאוד כאשר בנם גדל ומתחיל לעשות 'חוכמות'. הדברים שהבן עושה ביוזמתו וברצונו החופשי, ובפרט ה'חידושים' שלו, הם שגורמים להורים להתמוגג. בזה גם ניכר החן המיוחד והאישי של הבן; כל ילד בונה בקוביות בצורה המיוחדת לו, ומשחק בצעצועיו במקוריות אופיינית לו; כל ילד טועה בשירים ובדיקלומים את הטעויות הייחודיות שלו, ולכל ילד שגיאות שונות שהוא שוגה בדרך ביטוי המילים ובסגנון הדיבור שלו. בכל אלו משתעשעים ההורים שעשוע גדול.

כמו ההורים בבנם, כך ה' שמח בנו. ב'חכמות' וב'חידושים' שלנו, וגם בשגיאות הילדותיות, הוא משתעשע ונהנה. וכשישראל עוסקים בתורה, שהיא גם שעשועו של ה', גדלה שמחתו עוד יותר. ואף מבלי לחדש חידושים – לכל אחד מישראל ישנה דרך ייחודית בצורת הלימוד ובאופן תפיסת הדברים והבנת התורה, ואלו מדגישים את החן האישי שלו ומעצימים, כביכול, את שעשועו של ה' יתברך.

אחד השעשועים הגדולים ביותר של ההורים הוא כאשר הבן מנסה לשכנע אותם בסברות שלו. למשל, ילד שרוצה לקבל מתנה מהוריו, ומנסה להסביר ולשכנע את ההורים למה לתת לו, ומציג את טיעוניו מתוך חשיבה ילדותית מתוקה – ההורים עשויים להתענג על דבריו ולרצות למלא את מבוקשו², למרות שדבריו לא נכונים. השמחה גדולה במיוחד כאשר הבן מתאמץ לשכנע את אביו שלא להעניש אותו, אף שמצד הדין מגיע לו עונש. השעשוע של האב גדול, כי מצד האמת גם הוא לא רוצה להעניש את בנו, ואם הבן מצליח להסביר לאב, 'לנצח' אותו ולשנות את דעתו, הוא שמח עד מאוד.

זו היתה שמחתו של ה' כאשר משה רבינו שכנע אותו שלא ישמיד את ישראל. ה' שמח והשתעשע בכך שמשה 'ניצח' אותו, וגרם לו לשנות את דעתו. במעשה תנורו של עכנאי, השתעשע הקדוש ברוך הוא בחידוש הגדול של בניו, איך מכוח התורה שנתן הם מצליחים 'לנצח' אותו ולקבוע בעצמם את ההלכה; וזו המשמעות של דברי חז"ל: "למנצח מזמור לדוד – זמרו למי שנוצחים אותו ושמח".

2. אפילו אם בפועל הם לא עושים זאת מסיבות חינוכיות.

להאמין בכוח החידוש

אנחנו צריכים להאמין ולהשתמש בכוחנו לחדש. הקדוש ברוך הוא ברחמיו צמצם עצמו ונתן לנו את האפשרות לחדש דברים בתורה ובעולם, ונעשית לו נחת רוח גדולה כשאנו עושים זאת. זהו גם ההסבר לפעולתה של התפילה: לכאורה מה הטעם לבקש מה', להצדיק לפניו את עצמנו או לבקש רחמים מכל סיבה שהיא? הרי ה' יודע ומכיר את כל הטענות, ובכל זאת עשה כפי שעשה! התשובה היא שהחן המיוחד שלנו, האופן שבו אנו מבקשים ומשתוקקים, ה'חידוש' שלנו, זה בדיוק מה שגורם לשמחה ולישועה.

"בִּצֵּר זֶרְחָבָה לִי"

בתנ"ך נעשה שימוש רב במושגים 'צר' ו'מיצר' כדי לתאר מצבי קושי, וכן 'הרווחה' ו'מרחב' לתיאור ישועה. הדוגמה הבולטת לכך היא בפסוק: "מן המצר קראתי י-ה, ענני במרחב י-ה" (תהילים קיח, ה). את הקשר בין צרות לחוסר מרחב ניתן לעיתים לחוש ממש באופן פיזי; לעיתים אדם יכול להרגיש צורך לצאת למקום פתוח כדי להשתחרר מהמועקות שהוא שרוי בהן, למרות שמובן שאין ביציאה זו כדי לפתור את הבעיות שלו או לקדם אותן. מהו הקשר הפנימי בין צרות לצרות?

כשאדם עומד לבדו והוא מרוחק מה', הוא מרגיש שהצרות אופפות אותו ומקיפות אותו מכל הכיוונים. אין לו מקום שאליו הוא יכול לפנות כדי להתרחק מהן, והצרות כביכול 'לוחצות' עליו מכל הצדדים. פסוקים ספורים אחרי שדוד קורא

"מן המצר", הוא מתאר כיצד הגויים סובבים ודוחקים אותו, ואין לו לאן לברוח: "כל גוים סבבוני... סבבוני גם סבבוני... סבבוני כדבורים..." (שם, י-יב). הרבה שאלות שאדם שואל את עצמו וטרדות שהוא מוטרד מהן מבוססות ויונקות מתפיסה של 'מיצר'. למשל: השאלה איך להעריך את סיכויי העתיד, איך לפרש את תגובות בני האדם ואיזה משקל לתת לאילוף או לקושי כלשהו – תלויות מאוד בגישה של האדם. אם האדם מרגיש ב'מיצר', אזי התשובות שהוא יתן לעצמו יהיו תשובות עגמומיות, שגם יכולות להוביל אותו למסקנות מעשיות שחותם היאוש והצער מוטבע עליהן. בבחינת "בתר עניא אזלא עניותא" – אחר העני הולכת העניות (בבא קמא צב ע"א).

כאשר האדם מחבר את עצמו אל הקדוש ברוך הוא, והוא עונה לקריאתו, ה' כביכול מוציא אותו מהמציאות בה הוא היה, ומכניס אותו לעולם אחר, ל"מרחב" חדש. במרחב הזה כל הצרות מקבלות מימד אחר לגמרי, הן כבר לא 'צמודות' לאדם וחונקות אותו. הוא יודע ומכיר בהשגחת ה', שיכול לפתור את כולן ברגע אחד, וממילא הוא פחות מודאג. במרחב של ה' אפשר לנשום, אפשר להרגיש בטוח. במציאות הזאת גם ההתייחסות שלו משתנית, והוא רואה את העולם בתפיסה של 'מרחב'. הרבה מהשאלות שגרמו לו התייחסות שלילית למציאות שסובבת אותו, מקבלות התייחסות חיובית של 'מרחב', והתייחסות זו מאפשרת הנהגה אלוהית של ישועה והרווחה מן הקשיים והצרות. מתוך כך גם העמידה של האדם מול ה' משתנה; יתכן שזו משמעות החזרה על השם י-ה פעמיים בפסוק – "מן המצר קראתי י-ה, ענני במרחב י-ה". דוד מלמד אותנו בזה שעמידת האדם לפני ה' שונה באופן מהותי בין המציאות שלפני הישועה, כשהוא עדיין במיצר, ובין

המציאות שלאחריה, וכביכול האדם עומד מול בחינה אחרת של אותו י-ה³.

"בְּנֵי אִישׁ עַד מָה כְּבוֹדִי לְכַלְמָה"

בביאור מזמור ב' הרחבנו בכוחו של הדיבור, לאור הפסוקים בהם דוד (ושאר אישי התנ"ך) פונה בדיבור אל בני אדם וברואים אחרים שלא מסוגלים לשמוע אותו. גם בפסוק זה מדובר בפנייה מעין זו, אך כאן ניתן להכיר מאפיין נוסף של כוח הדיבור. למרות שיש לאדם כוח לפעול בדיבור, הוא איננו 'קוסם' או בעל מופתים שיכול לומר כל העולה על רוחו וכך יקרה. כל פעולת הדיבור נובעת ישירות מהכוח שנותן הקדוש ברוך הוא לדיבור המסויים של האדם, והיא מותנית ברצון ה'. לכן הקריאה של דוד אל "בני איש" מצויה בליבה של תפילת דוד במזמורנו; תחילה פותח דוד בבקשה שה' יענה לקריאתו, אז הוא עובר לדבר אל "בני איש", ולבסוף חוזר לפנייה ישירה לה'. כי גם הדיבור הזה נעשה מתוך תפילה – תפילה שייתן ה' למילותיו את הכוח לפעול.

לא רק דיבור שנועד לפעול בעולם צריך להיעשות מתוך עמידה לפני ה' ותפילה. הגמרא אומרת שמי שקרא את שמע

3. בדומה לזה דרשו חכמים על הפסוק "ה' ה' א-ל רחום וחנון" (שמות לד, ו): "ה' ה' – אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" (ראש השנה יז ע"ב). מה החידוש בכך? הלא ברור שה' לא השתנה בזה שהאדם עשה תשובה? אלא נראה שכוונת הדרשה היא שאף על פי שבאמת ה' אחד הוא, מבחינת האדם מציאות ה' מתגלית אליו באופן שונה – כי העמידה שלו לפני ה' השתנתה.

בלי כוונה אסור לו לקרוא שוב, משום שהדבר נראה כ"חברותא כלפי שמיא" (ברכות לד ע"א; מגילה כה ע"א), ומפרש רש"י (ברכות שם): "מנהג שנוהג אדם בחברו ינהג אצל המקום ולא יזהר בתפילתו?!". כלומר, למרות שקריאת שמע היא בעיקר קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, ולא תפילה כתפילת העמידה, גם היא נעשית מתוך עמידה לפני הקדוש ברוך הוא וגם היא נחשבת כדיבור לפניו, ועל כן יש לנהוג בה בהתאם⁴. גם לימוד התורה צריך להיות באופן זה, מתוך תחושת עמידה לפני ה' ועיסוק בדברי קודשו. הקב"ה מקשיב לקולנו בזמן הלימוד (שבת סג ע"א; מדרש זוטא שיה"ש ח, יג; תנא דבי אליהו רבה כא, ט) ושונה כנגדנו (תנא דבי אליהו רבה יח, ב). הוא מקשיב, הוא חפץ לשמוע אותנו, וכמו שמבקש הדוד מן הרעיה בשיר השירים (ובנמשל – הקב"ה מעם ישראל): "השמיעיני את קולך!" (ב, יד).

"תִּתְחַבֵּן רִיק"

יש אנשים שמבלים את רוב ימיהם בהתעסקות ב'ריק' והתעניינות בשטויות: חדשות הספורט, פוליטיקה, סרטים ושאר הבלים. מדוע הם עושים זאת? כנראה שמתוך שעמום. אדם חוזר מהעבודה ויש לו פנאי; הוא לא מוצא לעצמו

4. את המילים "שמע ישראל" ניתן לפרש גם כפנייה אל עם ישראל בכללותו, אשר כמובן איננו שומע את הקורא. על פי פירוש זה גם קריאת שמע היא דוגמה לדיבור שנועד לפעול ולהשפיע בעולם בדרך שאיננה ישירה (בדומה לדוגמאות שהובאו בביאור מזמור ב' בסופו). יחד עם זאת ברור שעניינה המרכזי של קריאת שמע הוא קבלת עול מלכות שמים, כפי שהורו חז"ל (ברכות יג ע"א).

תעסוקה, אז הוא מתיישב מול הטלויזיה, פותח עיתונים, ומתחיל למלא את שעותיו ב'ריק'⁵. בשפת הרחוב ישנו ביטוי: 'להרוג את הזמן' – כביכול יש לאדם אויב ששמו 'זמן', שצריך להתמודד איתו ולנצחו.

כמובן שזאת התנהלות גרועה ושלילית ויש בה איבוד זמנו היקר של האדם לבטלה. אולם לא זו טענתו של דוד. דוד מוכיח את אויביו על שהם **אוהבים** ריק. הדבר טעון ביאור, משום שלכאורה אנשים נמשכים לריק משום שאין להם משהו אחר לעשות, או מתוך טעות ומחשבה שאלו דברים חשובים באמת. אך מה פשרה של 'אהבת ריק' זו?

יש באדם כוח מסויים שבאמת אוהב את הריק. הריק הוא סוג של סם, שמאפשר לאדם לברוח מהמציאות. הוא בורח למחוזות רחוקים, בהם מה שמשמעותי איננו מה חובתו בעולמו, מה הוא צריך לתקן והיכן עליו לעבוד ולהשתפר. במקום להפנות את האנרגיות שלו ואת זמנו לדברים איתם הוא צריך להתמודד, הוא מפנה אותם לעבר הריק, ומתעסק בו. כך הוא יוצר ניתוק בין הבעיות שלו לבין מה שמעסיק אותו, וכבר לא מתמודד עם הסביבה שלו, עם אשתו, עם ילדיו ועם כל האתגרים שעומדים בפניו. את הבעיות שלו הוא פותר על ידי ניתוקים.

תרבות בריחה

העולם שטוף היום באהבת ריק. התקשורת בנויה על חיפוש מתמיד של מגרעות הזולת, נתינת דגש לכשלונותיו וחישיפת

5. לא מדובר כאן על ריק שמלא בזימה ושאר מרעין בישין, שהוא אסור מצד עצמו, אלא על עניינים סתמיים כמו: "כמה הרוויחה חברה פלונית בעיסקה אלמונית", או "מי ניצח בתחרות כלשהי".

הבעייתיות שבו. במקום שהאדם יתעסק בעצמו, במה שהוא צריך לתקן ולשפר, הוא בורח לחיטוט בחסרונות של חברו. הרבה תופעות לוואי יש לתרבות הבריחה הזו: אחוז המתחתנים בעולם יורד, כי אין לאנשים כוח למחויבות שבחיי הנישואים. גם מי שמחליט כבר להתחתן, מתגרש ומחליף בן זוג מספר פעמים, במקום לעבוד ולבנות זוגיות בריאה. בתחום של יחסי שכנים, מקומות עבודה, שותפויות ומקומות מגורים – פותרים כל בעייה וקושי בבריחה, ניתוק, החלפה ומעבר. הכל נעשה בטווחים קצרים, ובכלל זה הרגלי הלימוד, הקריאה והתעסוקה. במציאות כזאת כבר לא שייך להתווכח, לשכנע ולהסביר לאנשים שהם טועים. כי אין פה בכלל שאלה של אמת וטעות, אלא צורך פנימי שבא על סיפוקו. לכן גם דוד לא מתווכח במזמורנו עם הטענות של אוהבי הריק, ולא מביא ראיות והוכחות. הוא רק מוכיח אותם – עד מתי?

הדברים נוגעים לכל אחד מאיתנו. לא רק לאנשים הרחוקים מתורה ומצוות יש רצון לברוח מהתמודדות; נגע זה עלול להימצא גם בקרב יראי ה', ואפילו לימוד התורה עלול לפעמים להוות עבורם בריחה. יכול להיות אדם שהוא 'איש תורני' השקוע בלימודו, אך הוא מתחמק מעבודת המידות, או מהתמודדות בזוגיות שלו או בחינוך ילדיו. התורה היא המפלט שאליו הוא בורח מפני המציאות שדורשת ממנו מאמץ רב יותר. לימוד תורה שכזה איננו סם חיים לאדם, ועליו ועל שכמותו נאמר: "לא זכה – נעשית לו סם מיתה" (יומא עב ע"ב); סם שפותר אותו מעבודה עצמית ומהווה נתיב מילוט מהחיים. וכמו בתקשורת, כשבורחים מתיקון ועבודה עצמית, הדרך קצרה לעיסוק מרובה במגרעות שיש בחוג השונה, ובחסרונות של הזרם ההוא והקבוצה ההיא.

כנגד אהבת הריק עלינו להתחזק באמת הפשוטה, שעיקר מה שצריך לעמוד בראש מעיינינו זו העבודה שלנו, התיקון שלנו ומה שמוטל עלינו לעשות. לדאוג שהיום הנוכחי לא יהיה כיום העבר, ויום המחר לא יהא כהיום. כשאדם מצוי במסלול של עבודה, התקדמות, חשבון נפש והתבוננות, הוא מתרחק מה'ריק' ונהיה דבוק ב'מלא' – "מְלֵא בְרֶכֶת ה'" (דברים לג, כג); "כי מְלֵאָה הארץ דָּעָה את ה'" (ישעיהו יא, ט).

"תְּבַקֵּשׁוּ כֶּזֶב"

בדומה למה ששאלנו בביאור המילים "תאהבון ריק" יש לשאול גם כאן: לכאורה נראה שאנשים נאלצים לשקר כאשר אין להם ברירה, כאשר הם מסובכים בעניין כלשהו והמוצא היחיד הוא השקר, אבל אינם מעוניינים בשקר ולא מחפשים אותו. מדוע, אם כן, דוד מאשים את אויביו שהם מבקשי כזב, רוצים את השקר ומחפשים אותו?

להבנת התשובה נקדים משל: אדם נעזר במפה על מנת להגיע ליעד מסויים. לפתע הוא מזהה חוסר התאמה קטן בין המפה ובין הדרך בה הוא מצוי, וכביש נוסף שלא מסומן במפה מופיע לפתע לפניו. חוסר התאמה כזה עלול להצביע על טעות בניווט, אולם לאדם יש נטייה 'לעגל פינות' ולהתאים את המפה למציאות שהוא רואה. לכן הוא יוכל להסביר שזהו כביש חדש שלא מסומן, או שהמפה קצת לא מדויקת והכוונה לכביש שמופיע במפה בעוד כמה מאות מטרים וכדומה. אולם טעות אחת גוררת אחריה טעויות נוספות. אם האדם חושב שהוא נמצא במקום מסויים בעוד שהוא באמת נמצא במקום אחר, אז

גם הפנייה הבאה שלו תהיה שגויה, והבתים שהוא יראה מימין ומשמאל לא יהיו הבית הנכונים שהוא חושב שהוא רואה. ככל שהוא יתמיד בטעותו כך יגדל חוסר ההתאמה בין המפה למציאות, והתירוצים אותם הוא יאלץ להנפיק לעצמו יהיו מופרכים יותר ויותר.

האמת בכללותה משולה למפת העולם. המפה הזו כוללת את הגדרות הטוב והרע, סדרי העדיפויות והחשיבות, הערכים, המותר והאסור, המועיל והמזיק ועוד. לפעמים, ולאו דווקא מתוך בחירה רעה, האדם טועה בדרך, וסוטה מהמסלול שמתווה המפה. סטייה כזו יוצרת מיד אי התאמה בין המפה למציאות, וחוסר הדיוק אמור להדליק נורה אדומה אצל האדם ולסמן לו שהוא לא מכוון נכון ושעליו ליישר את עצמו על פי המפה. אולם יש והאדם אינו נענה לקריאה זו, ובמקום ליישר את עצמו הוא מסביר לעצמו מדוע בעצם אין כאן חוסר התאמה, למה מה שהוא עשה בעצם כן נכון וצודק ואיך הכל בכלל מסתדר ומתאים ואין כל בעיה. לדוגמה: בחור ישיבה לא יכול להרשות לעצמו סתם כך להתבטל מלימודו באמצע הדרך, ולכן הוא מוכרח למצוא הסבר טוב מדוע בדיוק עכשיו הוא איננו יכול ללמוד, וכמה זה נכון להתעסק בעיסוקיו ברגע זה. כיוצא בזה, אדם שמתאוה לקרוא ספר או עיתון מסויים בעל תוכן בעייתי. הדחף השלילי הזה נתקל בהבנה הנכונה, שעולה מתוך ה'מפה', שקריאה כזו משחיתה את הנפש ומזיקה. אך התאוה הזו, ובייחוד אם האדם כבר נכשל בה מספר פעמים, עלולה לגרור את האדם למצוא ולהמציא מגוון תירוצים מדוע קריאה זו מותרת, לגיטימית ואולי אף רצויה, ולהצדיק את עצמו. למעשה, נוצר כאן שינוי והתאמה של המפה למציאות השגויה.

עברה גוררת עברה

בהתחלה חוסר הדיוק איננו חמור, אולם טעות אחת גוררת אחריה טעויות נוספות, ושקר אחד שהאדם משקר ומרמה את עצמו מאלץ אותו לשקר עוד שקרים רבים. אי אפשר להעלים את השקר. אם האדם לא מחזיק נכון את מפת האמת של העולם, הוא טועה בהבנת המציאות וההתנהלות בה; אם הוא מנסה לשכנע את עצמו שהוא צודק – הוא הולך ומחריף את התסבוכת.

ככל שהקשר בין מעשי האדם לבין חובתו בעולמו נפרם, כך גדל הנתק בינו לבין מפת האמת – עד שמגיע שלב שכל התירוצים ו'עיוגולי הפינות' כבר לא יועילו, וחוסר ההתאמה בין חייו למפה נעשה ברור ומוחלט. האפשרויות שעומדות לפניו, לבד מחזרה בתשובה, הן לחיות ללא מפה או למצוא מפה אחרת. רוב ככל בני האדם לא מסוגלים לחיות ללא מפה; אלו הם חיי הפקרות שאין בהם סיבה לקום בבוקר, להתפרנס או לעשות כל פעולה שדורשת מאמץ. לכן הברירה שנותרת היא לחפש מפה אחרת, מפה שתצדיק את דרך חייהם ותאוותיהם, שלא התאימו למפת האמת.

את מפות השקר מייצרים בני אדם, וצורך אותן מי שנזקק לאישור למעשיו. מי שרוצה להסביר לעצמו למה הסתכסך עם פלוני, מדוע ביזבז את זמנו על שטות מסויימת, ולמה הוא איננו עובד על תיקון מידותיו – מוצא מפות שמסבירות לו שמעשיו נכונים ומוצדקים, ושמח בהן. על אלו דוד אומר "תִּבְקְשׁוּ כָזָב", משום שהשקר כבר הפך אצלם לצורך, הוא מועיל להם והם חפצים בו.

העולם החילוני המודרני מתבסס בעקשנות על הדרוויניזם (התפיסה שמוצא האדם מן הקוף), למרות שיש אבסורדים

מוחלטים בתפיסה הזו. אך הם מוכרחים שתהיה להם מפה של שקר, כתחליף למפת האמת. דוגמה נוספת לכך הם הסכמים שעושה ישראל עם אויביה הערבים, שכושלים שוב ושוב, ואלפי יהודים כבר נרצחו באכזריות בגללם – אך קברניטי ה'שלום' מוצאים הסברים ותירוצים בלי סוף. כל חיזוק ואסמכתא שהם מוצאים לשיטתם, וגם המופרך ביותר, מעודד אותם בדרכם המעוותת – משום שהם אינם מחפשים את האמת; הם מחפשים צידוק לשקריהם.

גם בקודש פנימה, בקרב שומרי המצוות ולומדי התורה, קיימת תופעה זו במידה הדורשת התייחסות. ישנן גישות מסוימות שאפשר לחוש ממש כיצד הן מחפשות את ה'מפה' שתצדיק כל מיני התנהגויות שלהן. בלהט הזיוף הם יכולים לסלף ולעוות את דברי חז"ל, ואף להרגיש מעין 'חיות' מדברי עצמם. אחת ההתנהגויות היא למשל חוסר רצון להתאמץ ולעמול בעבודת ה' ולימוד תורה; אם אדם לא 'עובד' הוא מחפש 'תורה' שתסביר לו שלא צריך לעבוד; אם אדם לא לומד הוא מחפש 'מפה' שתסביר לו שלא באמת צריך ללמוד ולדעת. וכיוצא בזה דוגמאות נוספות לגבי היחס לתרבות החילונית, הנהגותיה ומנעמיה, וכן לגבי זלזול במצוות שונות כגון שמירת העיניים וענייני צניעות ועוד.

איפוס רצונות

לא פשוט להשתחרר מבקשת הכזב. כל תמרור אזהרה שמזכיר על סילוף בדרך, מתפרש מיידית באופן לא נכון ומיישר קו עם מפת השקר. מי ששקוע בבקשת כזב יראה בכל דבר הוכחה לצדקת דרכו, והיכולת שלו לבקר את עצמו נמוכה. כיצד, אם כן, נדע שאיננו נגועים במידה זו? מאין לנו שאף אנו

לא נכשלנו בזה, וכל תורתנו אינה אלא מפת שקר שנועדה לענות על הצורך הנפשי שלנו במפה?

הדבר הראשון שעלינו לעשות הוא לבוא למצב של איפוס רצונות. לא לרצות מאומה, לא למשוך לכל כיוון שהוא, להתבטל באופן מוחלט לרצון ה'. צריכה להיות לנו הסכמה נחרצת לקבל מראש כל מה שה' יאמר וכל דבר שהתורה תכוון אליו. אז, ורק אז, אפשר להתחיל לחפש ולברר מהי האמת.

"וְדַעוּ כִּי הִפְלָה יְחֻזַּח חֲסִיד לֹ"ז"

ה' מרחם על כל בריותיו ומיטיב להם: "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו" (תהילים קמה, ט); אולם אהבתו של ה' שמורה לעמו ישראל: "אהבתי אתכם אמר ה'" (מלאכי א, ב). זו אהבה שמורעפת מבורא עולם לכל אדם מישראל, גם אלו שלא זכו להגיע לדרגות נשגבות של דבקות וקדושה עילאית. והנה, במספר מקומות מודגשת אהבת ה' לצדיקים דווקא, ומובן שאותם ה' אוהב יותר – "ה' אוהב צדיקים" (שם קמו, ח), ובמזמורנו: "הִפְלָה ה' חֲסִיד לֹ"ז". ויש לשאול: לשם מה נצרכת אפלייה זו? מדוע זוכים הצדיקים ליחס שונה? הרי חז"ל אומרים שתקלה גדולה נוצרה מייחסו המיוחד של יעקב ליوسف, שכן זה מה שהוביל לשנאת האחים אליו ולמכירתו (שבת י"בב)!

אלא שלו ה' היה נוהג באותו יחס לצדיקים ולרשעים היתה משתבשת משמעותה וערכה של עבודת האדם. אילולא היה ניכר ההבדל בין יחסו של ה' לצדיק ובין יחסו לרשע, היתה נוצרת מחשבה שבעיני ה' אין כל כך משמעות לשאלה מהם מעשיו של האדם. העובדה ש"שומר ה' את כל אוהביו, ואת כל

הרשעים ישמיד" (תהילים קמה, כ) היא זו שמסוגלת 'לנער' את האדם מהאשליה שאין סיבה להיות צדיק. כך האדם מבין את חשיבותם של הצדיקים בעיני ה', אשר בהם הוא חפץ וברשעים הוא מואס.

פגיעה בצדיק

דוד אומר לאויביו שידעו שה' מפלה לטובה את חסידיו. וכאן מתעוררת שאלה: האם הם חושבים שדוד צדיק או לא? אם הם סבורים שאיננו צדיק, מה תועלת מוצא דוד באמירתו, הרי הם יודו לו שה' מפלה חסידיו, אך יטענו שדוד אינו נחשב לאחד מחסידיו; ואם הם מאמינים שדוד צדיק, מדוע הם מתנגדים לו, רודפים ומכלימים אותו?

התשובה היא שהם מודים באפשרות שדוד צדיק, אך חושבים שאף על פי כן הם יוכלו לפגוע בו. חלק מהשקר שבעולם הזה הוא היכולת של הרשעים לחשוב שהם מסוגלים לפגוע בצדיקים מהם. גם בלעם ידע את קדושתם של ישראל, ובכל זאת האמין שיוכל לקלל אותם. וגם כיום אנחנו יכולים לראות גויים רבים שחשים ומכירים במהלך האלוהי שמתחולל בשיבת עם ישראל לארצו, ולמרות זאת מנסים באמצעים שונים לחבל בתהליך הזה. האחיזה והשליטה שלהם בעולם הזה, והעובדה ש"דרך רשעים צִלְחָה" (ירמיהו יב, א), גורמים להם לחשוב שיש בידם לשנות את מהלך הדברים, ולכלות את העם בו בחר ה' מעל פני האדמה.

אף בקרב המינים והכופרים המצויים בתוך עם ישראל, יש רבים שרואים ומבינים שרק החרדים לדבר ה' ממשיכים באמת את הקשר הנצחי בין ישראל לאביהם שבשמים. ובכל זאת נדמה להם כאילו יוכלו לפגוע ביראי ה'. הם חושבים שהם יכולים לנהל את העניינים, שהם יודעים ומבינים איך לשלוט

במציאות, ושה' לא יתערב. אבל הם טועים, כי ה' בהחלט מתערב, מפר את זממם ומפלה את הצדיקים לטובה.

**"רָגְזוּ וְאַל תִּחַטְּאוּ, אִמְרוּ בְּלִבְכֶּם עַל מִשְׁכַּבְכֶּם וְדַמּוּ
סֵלַח. זָבַחוּ זִבְחֵי צֶדֶק וּבְטַחוּ אֶל יְהוָה"**

בפסוקים אלו דוד נותן הדרכה כוללת איך להשתחרר מאהבת הריק ובקשת הכזב (אשר עניינם התבאר לעיל בעמ' קטו). בהדרכה זו שני שלבים: בחלק הראשון יש לעצור את ה'זרימה' הבלתי מבוקרת של המחשבות והרצונות, ולהפנות את כל האנרגיה פנימה, לריסון ושליטה עצמית. כיבוש כוחות הנפש, איפוק מדחף ותאוה, ושינוי דפוסי חשיבה ורצון – מלונים בתחילתם בלחץ רב ותסכול. אדם שרוצה לשנות הרגלים של בטלנות, להיפטר מרצונות נמוכים ושלייים, לעצור את המרדף אחר הכבוד, לוותר במרוץ להתבלטות וכדומה, מחולל מלחמה מתישה בנפשו. לזה קורא דוד "רָגְזוּ"; על האדם לספוג את התסכול, לחרוק שיניים, ולהמשיך במאמץ קדימה.

באופן טבעי אנשים לא אוהבים 'לרגז', הם מעדיפים להיות בנחת ובשלווה. זו הסיבה שרבים נמנעים מלהשתנות ולהשתפר בתחומים שונים. אולם חשוב להבין שאין אפשרות לדלג על החלק הזה בתיקון המידות, ואי אפשר לעקוף אותו. אבל אפשר להקל על הקושי, 'לרפד' כמה שניתן את הרוגז בנחת. וזו לא רק אפשרות, אלא הכרח שמחוייב לבוא בד בבד עם ה'רגז', משום שהנפש מתנגדת אינסטינקטיבית לכל שינוי, ויש צורך לפייס ולרצות אותה. האדם צריך לנהל דיאלוג עם עצמו, להסביר ולשכנע מדוע השינוי טוב וכדאי – "אִמְרוּ בְּלִבְכֶּם" – עד

מזמור ד | קכה

שיתרצה לדרוש מעצמו הכנעה וכיבוש של כוחות ש'זורמים' בקרבו באין מפריע. בכדי להצליח בכיבוש כוחות הנפש ובהתעלות מוכרח האדם לנהל עם עצמו במקביל דו שיח פורה ומחזק.

החלק השלישי בשלב הראשון הוא "דמו סלה". לאחר המאבק, לאחר ה"רגז" וה"אמרו בלבבכם", מגיע השקט הנפשי המיוחל. הסערה נהיית לדממה, והאדם מצוי בהשלמה פנימית והרמוניה עם עצמו. אז מגיע השלב השני, שבו האדם כבר לא מפנה את כוחותיו פנימה, אלא החוצה. הכוחות שלו משמשים אותו עכשיו לעשייה חיובית מתוך דבקות בה' – "זבחו זבחי צדק, ובטחו אל ה'".

"רבים אמרים מי יראנו טוב, נסח עלינו אור פניך יחזק."

נתתח שמחח בלבי מעת דגנם ותרזשם רבו"

גם במזמור הקודם הופיעו "רבים" – "רבים אמרים לנפשי". שם ההקשר היה שלילי, אולם כאן לכאורה מדובר ברבים המעוניינים בדבר חיובי מאוד. הם מבקשים את הטוב, ורוצים לראות באור ה'. ואף דוד ממשיך ואומר "בשלום יחדו אשכבה ואישן", הוא והם בשלום, הוא יחד איתם. לכן סופו של המזמור מפתיע, ונראה אפילו כסותר את עצמו; לאחר שדוד מתאר את החיבור שלו לאותם רבים, הוא מסיים "כי אתה ה' לבדך לבטח תושיבני" – לבד, בלעדיהם.

מה פסול מצא דוד ב'רבים' אלו, שהוא מבקש להתרחק מהם? מתוך עיון בפשט הפסוקים נראה שישנן שלוש שגיאות בהן לוקים ה'רבים'. ראשית, עצם השאלה "מי יראנו טוב".

שאלה זו משקפת גישה שרואה ב'טוב' מטרה בפני עצמה. אולם האמת היא שאדם צריך לשים במרכז חייו את החיפוש אחר עבודה, עמל, מאמץ ומסירות נפש. הטוב לו הוא זוכה בעקבות זאת יכול לסייע לו כתמריץ מעודד, אולם לא זו המטרה. ה'רבים' הללו מחפשים מי יוכל להעניק להם את הטוב, להביא אותם לתוצאות מוצלחות, מבלי שיצטרכו להתייגע עבורו.

הטעות השנייה נובעת מהראשונה, והיא בתשובה שמוצאים לעצמם 'רבים' אלו – ה'. אמנם נכון שה' הוא זה שמסוגל לספק להם את הטוב באופן המושלם ביותר; אך אחר שהם הציבו את בקשת הטוב כפסגת שאיפותיהם, הם בעצם הופכים את הקשר שלהם אל הקדוש ברוך הוא לאמצעי להשגת טוב זה. זוהי שגיאה גדולה, משום שהיחס הנכון צריך להיות בדיוק להיפך – פסגת השאיפות של האדם צריכה להיות להתקרב לה' ולהידבק בו, והטוב שבא אליו מאת ה' הוא כלי עזר ואמצעי שיכול וצריך לסייע לו להתקרב לה'.

שפע גשמי

להבנת הטעות השלישית נקדים להבין את דברי דוד בפסוק ח': "נְתַתָּה שְׂמִיחָה בְּלִבִּי מֵעַתָּה דִּגְגָנִים וְתִירוֹשׁ כְּבוֹ". האות מ' במילה "מעט" היא מ' היחס, ומשמעותה "יותר מאשר". כלומר דוד אומר שהשמחה שבלבו גדולה יותר מאשר השמחה שיש ל'רבים' מריבוי הדגן והתירוש שלהם. מתוך ההקשר אנו למדים מהו הטוב שמבקשים הרבים, וכיצד הם תופסים את המושג "אור פני ה'". חפצם הוא בשפע גשמי, וקרבת ה' מתורגמת אצלם לנוחות, רכוש וחיים נעימים.

רצונם של בני אדם שיהיה להם שפע גשמי הוא מובן ולגיטימי, ואין כל רע בשאיפה לעבוד את ה' מתוך רווחה כלכלית. אולם בהסתכלות נכונה השפע הגשמי אינו אלא

'חיזוק' שהקב"ה נותן לאדם, ולא בזה עיקר המפגש של האדם עם ה'. אור פני ה' נמצא בדבקות בו, שנקנית ביגיעה ובמסירות נפש. השמחה של האדם צריכה להיות בעצם העבודה שהוא עובד ועמל להתקרב לה', וזו יכולה להתקיים גם מתוך ייסורים וחסרון. אמנם האדם אינו אמור לבקש ולהזמין את הקשיים, אך מאידך עליו לדעת שהשפע הכלכלי איננו התכלית כי אם אמצעי שניתן לו על מנת להתקרב לה', ואל לו להיות תלוי בשפע זה.

למורי ורבי הרב ישראל זאב גוסטמן זצ"ל⁶ היתה מורת רוח מכך שהיו מדליקים את תנורי החימום בבית המדרש בחורף. הוא נימק זאת באומרו: בבית המדרש בוילנא לא היינו מדליקים את ההסקה בימות החורף (למרות שהקור שם מקפיא עצמות), כדי להתרגל ללמוד תורה בכל מצב ובלי תלות בחימום.

אכן, כיום הלך הרוח העולמי שונה לגמרי. אנו חיים בעולם של לחצנים, בו מתמלא כל מבוקשנו על ידי לחיצת כפתור, והצורך במאמץ ועבודה הולך ופוחת. אם פעם היו צריכים להשקיע יום שלם בכביסה, היום מכניסים למכונה ומפעילים; אם פעם היו צריכים לעמול שעות רבות לבשל ארוחה, כיום כמעט כל העבודה נעשית במכשירים אוטומטיים. זו מציאות מבורכת, שקיללת אדם הראשון "בזעת אפיק תאכל לחם" הולכת ומתבטלת; הבעיה מתחילה כשאנשים מתבלבלים בין מאמץ בעבודה גשמית ומאמץ בעבודת ה'. בענייני רוחניות

6. מגדולי הדור הקודם, ראש ישיבת "נצח ישראל" בירושלים. שימש בצעירותו כדיין בבית הדין של ראש בני הגולה, הגאון ר' חיים עוזר גרודז'נסקי זצ"ל, בוילנא.

דווקא המאמץ והיגיעה הם פיסגת השאיפות, ולא הבטלה והמנוחה.

"בְּשָׁלוֹם יַחֲדוּ אֲשַׁכְּכֶנּוּ וְאִישׁוֹן כִּי אֶתְּחַזֵּק לְבַדְדִּי לְבָטָח תִּזְשִׁיבֵנִי"

שתי מילים מיותרות ישנן לכאורה בפסוק זה: "יחדו" ו"לבדד". בשביל להעביר את המסר העיקרי של הפסוק, שדוד ישן בשלום משום שה' מושיב אותו לבטח, אין צורך במילים אלו. יתר על כן, הן לכאורה סותרות זו לזו. יחדיו, ואף על פי כן לבד? למה מתכוון דוד בשניות זו?

על מנת לענות על שאלות אלו נקדים ונסכם את עיקרי הדברים שראינו עד כה. בתחילת המזמור דוד מתמודד עם "בני איש" שבזים לו. דוד מוכיח אותם על אהבת הריק ובקשת הכזב, ועל המחשבה שניתן לפגוע בחסידיו של ה', ומורה להם את הדרך לתיקון דרכם. בסופו של המזמור עוסק דוד בבירור הקשר הנכון והאמיתי אל ה'. הוא מציג תפיסה מוטעית, אשר "רבים" אוחזים בה, שמתייחסת לדגן ולתירוש כ"אור פני ה'", ומתוך דבריו עולה ממילא ההנחייה מהי הדרך בה יש לצעוד על מנת להשתחרר מתפיסה זו.

נראה שלא במקרה דוד עובר מהתוכחה ל"בני איש" אל ההתייחסות לטעותם של ה"רבים"; מדובר באותם אנשים – אלו שמתנגדים לדוד הם גם אלו אשר כל 'מערכת ההפעלה' של הקשר שלהם לקדוש ברוך הוא מושתתת על יסודות שגויים לחלוטין. דוד מלמדנו בדבריו שיש כאן סיבה ותוצאה; חסידותו כל כך מפריעה להם, משום שעצם מציאותו של אדם שכל חפצו

בדבקות בה' מהווה קריאת תגר על כל ההתנהלות השגויה שלהם. הם רוצים להכפיש את שמו ולבטל את השפעתו, כי על רקע צדקותו בולטת העובדה שהם הפכו את הקשר עם ה' ממטרה לאמצעי, שהם שמים את עצמם במרכז ולקדוש ברוך הוא מתייחסים כגורם שאמור להיטיב עימם ותו לא. אין זו השוואה סתמית בין צדיק יותר וצדיקים פחות; דומה הדבר לשני אחים, אשר אחד מהם מכבד את אביהם ורוצה להיות קשור אליו, והשני מנצל את האב לצורך קבלת כסף ומילוי צרכיו בלבד. התנהגותו הנאותה של האב האחד צורמת עד מאוד לאחיו, כי היא משקפת לו את הזיוף שבקשר שלו עם אביו, את כפיות הטובה שלו ואת העובדה שמערכת היחסים שלו מעוותת.

ההתנהגות שלהם כלפי דוד היא זו שגורמת לו להרגיש בודד – "לבדד". היינו מצפים שבעקבות התנהגותם ינתק עימם דוד כל קשר ויתרחק מהם. אך למרות האיבה שדוד סופג – "בְּשָׁלוֹם יִחַדּוּ אֲשֶׁכְּבָהּ וְאִישָׁן". דוד חי יחד עם אותם ה'רבים' שבזים לו, והוא לא מוטרד מהם ולא חש במתח למולם. המילה "שלו" בפסוק איננה משמשת במשמעות המוכרת לנו של שלום עם אנשים אחרים. 'שלו' הוא קודם כל שלוה ושלמות פנימית, כמו בדברי דוד: "ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום" (שמואל א' כה, ו). השלו הפנימי מאפשר לאדם להיות גם בשלו חיצוני, ולשכב לישון במחיצת מתנגדיו מבלי להתפעל ולהתרגש מהם. כאשר אדם קשור בכל ליבו לה' יתברך, כאשר הקשר שלו עם בוראו הוא "לבדד", אזי הוא יכול להיות "יחד" עם מתנגדיו. מי שמגיב בצורה לא נכונה, וחש לחוץ ומאויים בזמן שהוא נמצא בקרב השוללים אותו, יכול לראות בזה מדד לכך שהעמידה שלו מול ה' בנושא זה אינה מכוונת דיה עדיין. משום שאחד הסימנים המובהקים לכך שהאדם הצליח להתגבר

בהתמודדות פנימית היא שלווה חסרת התלות שאיננה מושפעת מחיצי סובביו.

דגירה ובקיעה

העובדה שהחולקים על דוד הינם "רבים" מהווה אבן נגף משמעותית בדרכו. ראשית, משום שבאופן טבעי נוח לאדם להיות ב'קונצנזוס', להחזיק בדעה המקובלת ולא לעמוד בשולי המחנה. ובייחוד כאשר הטענה שדוד משמיע כנגד הרוב איננה נוגעת בעיקרי האמונה, שאז קל לזהות את האמת שבדבריו, אלא מתייחסת לתפיסות דקות יותר ונתינת משקלים מדויקים לנושאים שונים בעבודת ה'. הרבה פחות מסובך להפריך את החילונות המוחלטת מאשר לשכנע אדם 'דתי' לזקק את אמונתו. לכן ההליכה של דוד כנגד הזרם דורשת כוחות ומאמצים לא פשוטים.

אולם ישנו קושי עמוק יותר, הנוגע בחדרי הנפש של האדם, בהתמודדות עם מציאות שבה רבים אומרים דבר הפוך מהאמת. האמת צריכה לצאת לאור, ודוד יודע שדרכו הצודקת צריכה להתגלות ולהתפשט בעולם. והנה, כל כך רבים הם החולקים על דרך האמת, ואפילו בקרב המאמינים, והכל בזים לה ומזלזלים בה. כיצד תוכל האמת המדויקת להפוך לפתע לנחלת הכלל? הדבר נראה כל כך 'תלוש' ובלתי הגיוני – עד כדי כך שמתוך רפיון ידיים יכולה לבוא המחשבה שאם בפועל כולם חושבים בצורה אחרת, וחיים על פי תפיסות שונות מהאמת, אז אולי בדיעבד זהו כן רצון ה', ואין הוא מצפה שהעולם ישתנה

בזה. וממילא לא נכון להתבדל ולהיות שונה, ויש לוותר ולהצטרף לגישות המקובלות בעבודת ה', באמונה ובהשקפה.

מחשבות שכאלו צפות גם כיום, כשרואים שהזרם הכללי כל כך חזק ועוצמתי, ולעומתו 'יראי ה' נדמים כתמהונים בעלי דעות מיושנות ופרימיטיביות. ישנם כמה אופנים להתחזק כנגד הרהורים אלו: קודם כל, להבין שהבלבולים הללו באים על מנת לבחון את חוסן אמונתנו ויכולתנו לדבוק בצדקת דרכנו מבלי לפזול החוצה. ומלבד זאת, ניתן להבחין שציבור 'יראי ה' כיום הוא אכן גדול בהרבה מאשר לפני כמה עשרות שנים, וברוך ה' הוא הולך וגדל בהתמדה, הן על ידי חזרה בתשובה והן על ידי ילודה גבוהה. 'יראי ה' כבר אינם עומדים כ'חידים' מול 'רבים', אלא הם 'רבים' בעצמם. יתר על כן, ברבות הימים יוביל גידול זה בעזרת ה' שינוי דמוגרפי בארץ ישראל; וכך היה מרן החזון איש זצ"ל נוהג לחזק את 'יראי ה' המעטים יחסית שהיו בדורו, לאחר השואה הנוראה שהכריחה את כל עולם התורה והחסידות של אירופה, ובמיוחד כשבתקופתו היה ניסיון להשליט את דרך הכפירה על המון העם, ניסיון שהצליח לדאבונו במידה לא קטנה. בהקשר לזה ישנו יסוד חשוב ביותר שעלינו להפנים, ובו נרחיב כעת בעזרת ה'.

הַתְּרַבּוּת מַעֲרִיכִית

במקומות רבים בטבע יסד הקדוש ברוך הוא עיקרון של הַתְּרַבּוּת מַעֲרִיכִית, דהיינו בעלת קצב גדילה שהולך ומכפיל את עצמו. כך למשל בהתחלקות תאים בגוף חי: תחילה ישנו תא אחד שמתחלק לשניים, בהתחלקות הבאה השניים נעשים לארבעה, אחר כך הופכים הם לשמונה, ששה עשר וכן הלאה. ככל שגדל מספר התאים, כך גדלה יכולת ההתרבות שלהם, וממילא גם מספרם גדל. עיקרון זה מופיע גם בתגובות כימיות

שוונות, בגידול וריבוי טבעי, בהתפרקויות רדיואקטיביות, בתאוצת גופים, בחיסונים ופעילויות אנזימים, בצמיחת עוברים ועוד ועוד.

להתרבות מעריכית מספר מאפיינים, ואנו נתייחס לשניים מהם, אותם נכנה 'דגירה' ו'בקיעה'. כאשר תרנגולת דוגרת על ביצה, מתחולל בביצה תהליך מעריכי של התפתחות האפרוח. אולם כלפי חוץ לא נראה כל שינוי במראה הביצה, ולקראת סוף התהליך היא נראית בדיוק כמו שנראתה בתחילתו. רק כאשר בוקעת הביצה, והאפרוח יוצא לאוויר העולם, ניתן לפתע להבחין בתוצאותיו של התהליך שהתחולל מתחת לקליפת הביצה. העובדה שכך פועלים הדברים מחייבת להתאזר באמונה שאכן יקרה שלב ה'בקיעה', למרות שבמשך ה'דגירה' לא מבחינים אפילו באיתות כלשהו לכך שהיא אכן עתידה להתרחש. גם התרנגולת צריכה, כביכול, הרבה 'אמונה' כדי להמשיך לדגור על הביצה.

דברים אלו מהווים בסיס לנושא שלנו שהוא דרך ההתמודדות כנגד רבים. ניתן להבחין שההתרבות של יראי ה' הינה מעריכית. בחסדי ה' קצב הגידול הדמוגרפי של ציבור זה הינו מהגבוהים בעולם, וגדול יותר מכל ציבור אחר שסביבו. אולם אף על פי כן התוצאות של הגידול הזה אינן נותנות את אותותיהן בשטח; מוקדי השלטון עדיין מסורים בידי פורקי עול, נמשכת האפלייה המשפטית, החברתית והכלכלית, והתקשורת מסיתה ללא הרף כנגד ציבור זה. טרם נשמע כראוי קולו של ציבור הולך וגדל זה, משום שכעת עדיין מתבצע שלב ה'דגירה'. אכן, קשה להחזיק בָאמת כשהיא איננה מורגשת, ונדרשת התחזקות רבה על מנת להמשיך לגדול ולגדול, בלי להתאכזב מכך שלא ניתנת תשומת לב לגידול זה. הקשיים והנסיונות שבתקופת ה'דגירה', והעמל והיגיעה שנדרשים כדי לעמוד בהם,

מזמור ד | קלג

הם אלו שמזכים את יראי ה' בטוב הצפון להם בתקופת ה'בקיעה'. יש שכר לעמידה עיקשת זו, משום שבקרוב בעזרת ה' בוא תבוא ה'בקיעה' הגדולה; אז כבר לא יהיה ניתן להתעלם מהתהליך הארוך שהתחולל, וכבר לא ניתן יהיה לעצור את האמת מלהתפשט ולמלא את העולם.

גם בתוך עולם התורה

הגדילה המעריכית, ה'דגירה' וה'בקיעה' קיימות גם ביחס ליכולת לפתח עבודת ה' פנימית ועמוקה כיום. עד לפני זמן לא רב היתה התייחסות שולית למדי לנושא של התמסרות לעבודת ה', התבוננות וחשבון נפש. אולם בעת האחרונה אנו עדים להתעוררות גדולה בתחום זה. שיעורי התורה והחיזוק מתרבים לאלפים, מתרבים גם המרצים והרבנים שמלהיבים ומעוררים את ההמונים, וגם מספרם של בעלי התשובה הולך וגדל. אולם על אף הגידול המבורך, המושגים הללו טרם נהפכו לנחלת הכלל, ועוד לא 'בקעו' החוצה אל כלל היהודים שומרי התורה.

עבור אלו שזכו לעסוק בחשבון נפש, התבוננות והתמסרות לעבודת ה', מאפשרת הפעילות וההשקעה בתחום זה לבנות עולם פנימי עמוק ועוצמתי יותר, שבעזרתו גם יהיה ניתן להאיר החוצה ולהשפיע. וככל שיגדלו מעגלי ההשפעה והמשיכה לעבודה מאומצת והתקדמות בקיום רצון הבורא יתברך, כך יהיה ניתן לשכלל ולפתח את הקשר הנעלה בינו לבינינו, בעזרתו ובישועתו.